

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

ПОЕТИЧКА РАДОЗНАЛОСТ, МЕДИЈСКА ШИРИНА И ЕСТЕТСКА ПЕРЦЕПЦИЈА ЗОРАНА ЂЕРИЋА

Отишао је Зоран Ђерић (1960–2024), добри, дечачки дух песничких радозналости, есејистичких трагања и истраживачке посвећености, стваралац разноврсних дарова и интелектуалних страсти које су га вукле ка увек новим и новим изазовима. Отишао је човек ретке тишине и незлобивости своје душе каква у нашој средини по правилу није била на цени, али је уза све своје мањкавости увек била услов свих услова да друштво и култура некако опстану и напредују. Отишао је човек ретке смирености и благодати која је нудила могућност да заједнички порекнемо хипотезу да је у људском друштву човек човеку вук, те да можда заједнички покушамо да избегнемо ситуацију у којој ћемо се међусобно поклати као звери. Отишао је тихи, марљиви и вредни човек који је за собом оставио озбиљан стваралачки траг због којег ћемо га памтити, читати и тумачити из многих разлога које у овом тренутку, можда, и не умемо јасно да сагледамо. Поливалентност његових креативних постигнућа је таква да ће захтевати људе неколиких струка и наука како би се ваљано оценило све оно што је он створио. Отишао је један одиста драгоцен човек.

Мало меланхоличних присећања:
професионални и уреднички рад

Примарно песник, Зоран Ђерић је, од своје младости, привукао пажњу књижевне јавности, па је створио веома занимљив опус у знаку песничких промена и трагања обележених постмодернистичком радозналошћу, те чежњивим променама тема, форми

излагања и песничког писма. Ђеру – како смо га звали – упознао сам још с пролећа 1980. године: ја сам се управо вратио са одслужења војног рока, а он је већ од јесени 1979. био студент књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду. Одлазећи у војску марта 1979, ја сам, као главни и одговорни уредник студентског књижевног листа *Тојесџи*, препустио бригу о часопису окретном и посвећеном Ненаду Грујичићу, као што је пре тога тадашњи уредник Селимир Радуловић препустио мени ту бригу 1978. године. Када смо (захваљујући иницијативности и вештини Селимира Радуловића, те успешном асистирању моје маленкости и Добрила Павића) основали тај лист 1976. године, подразумевало се да ће он неговати моћну факултетску динамику којом су се смењивале генерације студената и креативни појединци у њима. Ђера се сјајно уклопио у те и такве ритмове.

Тако се сменом генерација десило да, годину дана после мог одласка у војску, на факултету већ затичем четворицу сјајних момака који су нешто пре тога управо пристигли: Зоран Ђерић, Зоран Суботички, Ђорђе Кубурић и Војислав Карановић били су та нова лица која су и те како обећавала. Ускоро је од Грујичића Ђера преузео бригу о *Тојесџи*, али за све то време (1980–1983) редакција листа је била и остала место окупљања не само младих писаца са факултета него и нас нешто старијих писаца који смо били део читаве те генерацијске скупине коју, са симпатичном језичком отешчалошћу, радо именујем „Тојестовском генерацијом”. Ђера се показао као сјајан, веома стрпљив и пажљив уредник *Тојесџа*, па никакво чудо није што је уредничке послове обављао током читавог свог живота, са тек повременим прекидима: био је уредник културе у недељенику *Глас омладине / Сџав* (1983–1988), главни и одговорни уредник књижевног часописа *Поља* (1994–2000), члан уредништва часописа *Кривови, Култура њолиса, Злајна ђрега, Ниџи, Ајон*, члан редакције *Енциклопедије Републике Српске*, главни и одговорни уредник часописа за драмску и позоришну уметност *Сцена* (2013–2016), те члан уредништва *Зборника Мајџице српске за сценске уметности и музику* (2017–2024), *Зборника Мајџице српске за славистику* (2017–2024) и *Лейоџиса Мајџице српске* (2020–2024). Његова уредничка страст није мировала чак ни у ситуацијама када се од њега није очекивало да исказује такве иницијативе, па је, примера ради, током свог лекторског рада на Универзитету у Лођу (Пољска) баш он покренуо електронски часопис за славистику *SL*.

Професионалне обавезе водиле су Ђерића на различите стране, а на многобројне и врло разноврсне изазове он је и те како умео креативно да одговори. После редовног студија запослио се као

уредник књижевних програма у Културном центру Новог Сада (1993–2000), а онда је с темом „Поезија Данила Киша и Владимира Набокова” магистрирао 2000. године, те докторску тезу „Дом и бездомност у поезији ХХ на примеру руских, пољских и српских емигрантских песника” одбранио 2003. године. Био је лектор у Лођу (2000–2004), па се потом вратио у Културни центар Новог Сада, овога пута као уредник издавачке делатности (2004–2007). Бавио се управљањем позоришним установама у Новом Саду, као директор Позоришта младих, помоћник директора Стеријиног позорја, те најдуже као в. д. управника и управник Српског народног позоришта (2016–2022, 2023–2024). За све то време радио је и као професор Академије умјетности у Бањалуци, критички и историјски се бавећи различитим облицима позоришне уметности и филма, али је уз то био врло активан на разним фестивалима, било у својству организатора, члана жирија, или као учесник округлих столова и критичких расправа.

У Матицу српску ушао је 1983. појавом свог песничког првенчета *Талој*, у оквиру едиције Прва књига Матице српске. Дугогодишњи је сарадник *Лейбойса Матице српске*, а од 2020. године и један од његових уредника. Члан је Одбора за сценске уметности и музику од 2008. године, те члан Одбора за књижевност и језик од 2024. Од 2017. године члан је уредништва *Зборника Матица српске за сценске уметности и музику* и *Зборника Матице српске за славистику*. У Матици је, дакле, доживео некакве младалачке, откривалачке тренутке, али је у њој дочекао и мирну делатност коју је његово наталожено искуство, у познијим годинама, могло само да пожели.

Песничка вокација и уметност прозе

Своју прву и најзначајнију афирмацију Ђерић је стекао као песник. Од ране младости сматран великим талентом и значајном надом, већ својим првим књигама (*Талој*, 1983; *Ѕлоб*, 1985) привукао је пажњу публике и критике, па су уследиле прве награде и признања: осим Бранкове награде Матице српске за студентски семинарски рад 1981, десила се и Прва награда на Фестивалу поезије младих у Врбасу (1982), Печат вароши сремскокарловачке (1983), као и награда Млада Струга (1983). Почетак је био сјајан, а онда је уследио и ништа мање занимљив наставак, тј. други поетички рукавац Ђерићевог песничког послања, а то су књиге: *Унутрашња обележја* (1990), *Сесиџра* (1992), *Огушак: химноде* (1994), *Аз бо виде* (2002). У овим књигама песник је, суочавањем са разноврсним тематским изазовима, испитивао докле се може простирати

песнички дискурс, у распону од уредног, чак метрички уобличеног стиха, па до прозног излагања које из неких тананих разлога може бити сматрано обликом поетизације. Овај поетички круг (за који је уследила награда „Павле Марковић Адамов”, 1996), али и целина дотадашње Ђерићеве поезије, на сведен начин је представљена и исказана књигом „изабраних и нових песама” *Наћаложено* (2007).

Трећи поетички рукавац отворен је просторима суочавања са другим културама, са феноменима путовања, емиграције, бездомства, логорских искустава, суочавања с археолошким дубинама човековог постојања и сл. У том моделу песничког говора настале су књиге: *Блајло* (2011), 3: *У возовима евројске класе / У дућим заћвореним композицијама / У диму и ћейелу: ћоема-сћудуја* (2011), *Чарнок: ћесничка моноћрафија* (2015), *Сенке М. Цр.* (2018), а све је то заокружено новом књигом „изабраних и нових песама” *Песме ћродуженоћ ћрајања* (2021). У овим се песничким књигама, често начићеним по логици поетско-истраживачког пројекта, откривају врло сложене културолошке релације које лирски субјект повезују, понекад и оштро супротстављају Другоме и свету Другости/Другојачности, али се у тим односима редовно испоставља особена релација у којој долази до присног дијалога субјекта и света, што обично резултира ширим, обухватнићим схватаћем ћудске стварности у целини. Није чудо да је већ од ове песникове фазе поново кренуо талас признања за досегнуте резултате песничке имагинације: награда Друштва књижевника Војводине за књигу године (2015), награда „Ђура Јакшић” (2015), „Сима Цуцић” (2015), „Теодор Павловић” (2020), „Лаза Костић” (2022), а добио је и признаће за најбољи драмски текст који користи изражајне могућности луткарства (2021).

И, коначно, као истинску круну и синтезу свеколиког свог песничтва, Ђерић је написао књигу *Азбучне молићве* (2023), књигу која је објединила не само поетичко искуство него и конкретне текстове из збирке *Аз бо вуге*, као и оно искуство које смо именовали као „трећи поетички рукавац” ове поезије. У тој књизи аутор је посегнуо за ћему омићеним поступком композицијског уоквиравања азбучним поретком, и то како појединих већих лирских песама тако и читавих књига. *Азбучне молићве* су, дакле, изграћене по начелу слободног текстуалног разгранавана у којем је молитвени тон само један од коришћених лирских дискурса, при чему нам је песник ставио до знања како целу књигу треба доживети као израз молитве која не садржи чистоту жанра, али се тај жанр мора схватати као подлога, као основни фон неопходан за суштинско разумевање свеколиког разигравања дискурса и песничке форме.

Узбучавање текстова је основно композиционо начело целе књиге *Азбучне молишве*, али је то начело спроведено и у понеким песмама, на пример у целини под насловом „Цак”, од које су, још раније објављене, узети само поједини фрагменти. У контексту некролошког свођења рачуна Ђерићевог стваралачког пута посебно је занимљив завршетак лирске целине „Цак”, где налазимо фрагменте на почетно слово „У” и „Ш”. У одељку 24, са почетним словом „У” налазимо стихове који говоре о преласку онтичких граница, па и границе између живота и смрти: „Улазим у ништа. / Улазим у нешто. / Налазим се / у свему. / Продирем / у квадрат. / Продирем / у коцку, / Хоћу да сам / унутра. / Не могу без те / рупе, / без тих магичних / углова. / Сав сам у том: / упадању, / утоњавању, / уронућу...” А одељак 30 гласи: „Шта је ово? Да ли је ово нагон, или / потреба да се пишући **штошта**, / остави **штогод** иза себе”. Овакво поигравање материјалитетом језика, а на тему преласка у неке друге онтичке сфере, јесте израз једне од омиљених постмодернистичких играрија, а такве су и потребе да се типографске ознаке искористе као равноправан чинилац текстуалне производње.

На сасвим другом поетичком полу налази се веома успели лирски трепет, наизглед сасвим традиционалан, под насловом „Балканац”, трепет који су имали чисти лиричари попут Бранка Радичевића, Јована Дучића, Милана Ракића, Милоша Црњанског, Момчила Настасијевића, Ивана Горана Ковачића и др. Та песма, као танани лирски пев, у метрички чистом седмерцу: „Кад умрем, нека мој прах / проспу тамо где бејаш... // Ветар да ме развеје, / помеша с тлом, посеје... // С кишом, да ми је знати, / хоћу ли проклијати? // Потоком, сливен с Ф. Горе, / Дунавом, па у Ц. море?” А једна друга песма с темом смрти, песма „Надгровије”, непосредно је интертекстуално наслоњена на Стерију и његову честу, лирску тематизацију човековог егзистенцијалног усуда, оног осећања ништавила због којих су и неки други српски песници (Иван Гађански, Вујица Решин Туцић, Никола Вујчић и др.) имали потребе да, у дијалогу са Стеријом, искажу своје доживљаје. Питајући се: „Шта да напишем на свом Надгровију, драги ЈСП?”, лирски субјекат испоставља привремене закључке који га воде ка даљим претресањима и преиспитивањима: „Остаје нам *име*, вечно у књигама, / Једино: *иџело нам нициџа*. *Ум иџакође нициџа*. *Све је*, / Кажу, *нициџа*. *Сенке и нициџа*. Какво олакшање!” За живота Ђерић се као песник много пута суочио са феноменом смрти и не једном ју је веома упечатљиво исказао нежним стиховима. Можда је и Господ био милостив према овом сјајном песнику и добром човеку, па је и он – милошћу Неба – умро мирно, уснувши вечним сном без мучних, неподношљивих предсмртних ропца.

Остваривши убедљиво песничко дело, песник је могао мирније да оде са овога света јер је знао да је у доброј мери учинио оно што му је дато и наложено да учини. Уочљиво досегнувши своје изражајне песничке врхунце, Ђерић је с разлогом понео Змајеву награду Матице српске за поезију, па је овим признањем начињен круг започет првом књигом објављеном баш у Матици, а завршен такође у Матици додељивањем најстарије живе књижевне награде у српској култури. Највећи број књижевних награда Ђерић је добио баш за свој песнички рад, али су при крају његовог прекраћеног живота пристигла и нека шира, друштвена признања, као што су Вукова награда КПЗ Србије (2020), Златна медаља „Јован Ђорђевић” СНП (2022), као и Златна медаља за изузетне заслуге у култури Републике Србије (2020). Признања су с разлогом и благовремено пристигла.

Ретки су српски песници који су ми, попут мог драгог пријатеља Ђере, толико били на срцу због спремности да се на различите начине испитују могућности поетске функције језика у различитим сферама комуникационе и семантичке праксе. И сам сам био таквог опредељења, то сам истраживао све време своје песничке посвећености, па је то ваљда Ђеру привукло мојој поезији, о којој је он писао у више наврата. Ја сам писао о његовом *Талоју* и *Злобу*, а један од оних са којима сам био у приличном дослуху у вези с питањима српске поезије био је управо Ђера. Зато смо и неговали сличан укус, пратили смо исте или сличне писце, разговарали о многим сродним књижевним и културолошким феноменима, читали смо се међусобно, па смо и писали један о другоме. Ђера је био радознао, истраживачки усмерен и по свом искуству драгоцен песник о чијем делу ће и те како бити речи у временима која долазе.

А да је осим песничког у Ђерићу постојао и озбиљан прозни, приповедачки дар, нисмо задуго знали, осим што смо у његовој песничкој прози, па и у есејистици, понекад могли назрети такве креативне потенцијале. А онда, свега три године пре ауторове преране смрти, појавила се (захваљујући ауторовој списатељској истрајности, али и доброј реакцији Ненада Шапоње као издавача) књига *Портретић ђесника као умирућеї лава: ѝриче и фусноїте* (2021), а у њој је Ђерић тако јасно манифестовао изузетан, и то борхесовски модел приповедања који креће од есејистичких или (ауто)биографских записа, а онда их прожима разноврсним асоцијативним рукавцима, додатним фуснотама и текстовима који наративно ткање одводе у мноштво различитих алузивних рукаваца. Ако признајемо високе домете Ђерићеве поезије, морамо са жаљењем констатовати да се он приповедним формама није дуже и посве-

ћеније бавио. Да то јесте чинио, да јесте дуже поживео, он би вероватно и тај део свога опуса уздигао на још виши ниво, због којег би неки будући читаоци и тумачи имали знатно више обавезујућег посла.

Критички и историографски рад:
књижевност, позориште, филм

Зоран Ђерић је имао лепу особину да се, својим критикама, веома благоданом осврће на новостворене књижевне и културне вредности, па је та уметност критичких приказа била и остала једна од Ђерићевих омиљених страсти. Он се посвећено бавио истраживањем књижевности сва три рода, а највише су га опседале поезија и драма. Баш због тога је у форми новинске критике он написао одиста огроман број текстова, од којих су многи остали заувек на оном месту на којем су и угледали светлост дана. Тек један део тих критичких текстова аутор је објавио у склопу некаких књига које су најчешће комбиновале ове критичке приказе са додатним есејистичким текстовима, па су тако настале књиге: *Вајрено кршћење* (1995); *Песник и његова сенка: есеји о српском њесништву XX века* (2005); *Поезија као сеизмограф* (2019). Као критичар Ђерић је најчешће писао о поезији XX века (и то у распону од Душана Матића па до савремених песника младе генерације), али је пажњу посвећивао и приповедачкој и романијерској уметности, што је, у неким срећним тренуцима своје ауторске имагинације, умео успешно да осмишљава у оквиру сложенијих тематских пројеката. Тако је настала веома занимљива књига *Ујоштреба трага: Савремени новосадски роман* (2014): та књига је ауторски, жанровски и тематски усмерена ка погледу на урбани амбијент Новог Сада, а у њој је критички анализирао приповедачка и романијерска дела писаца из Новог Сада (Милица Мићић Димовска, Фрања Петриновић, Ђорђе Писарев, Војислав Деспотов, Миодраг Кајтез, Владимир Тасић, Сава Дамјанов), писаца који су писали о свом граду, те од њега градили књижевну тему, као и разноврсност облика наративних и семантичких структура.

Сложенији, компаративни облици књижевноисторијских истраживања постали су Ђерићу веома занимљива тема од тренутка када је, током лекторског рада у Пољској, потпуније открио пољску књижевност, па је почео да је пореди са руском и српском књижевном уметношћу. Ту врсту словенске компаратистике започео је Ђерић истраживањем односа Владимира Набокова и Данила Киша (*Анђели носилајце: Поезија Данила Киша и Владимира Набокова, 2000; Данило Киш: ружа-њесник: њ/о/леа, 2001*), а онда се посветио

потрази за словенским сродностима на линији руска–пољска–српска књижевност (*Са Истока на Запад: словенска књижевна емиграција у XX веку*, 2007; *Дом и бездомност у поезији XX века: на примерима руских, пољских и српских емигрантских песника*, 2007; *Словенска чийанка: оједи и преводи из словенских књижевности XX века*, 2013; *Поетика бездомности: словенска књижевна емиграција у XX веку*, 2014). Понекад је свој поглед усмеравао искључиво ка полонистичким темама (*Незасићење: пољска драматургија XX века*, 2006; *Историја Вијолга Гомбровича*, 2008; *Тесисотерон. Нова пољска драматургија*, 2009), а умео је и да учествује у колективним монографијама о ширим, историографским темама (*Сиврање модерној свијети: 1450–1878*, заједно са Д. Гавриловићем и З. Јосићем, 2005).

У истраживачком смислу Ђерићев допринос славистичкој компаратистици најубедљивије се исказао у студији *Поетика бездомности: Словенска књижевна емиграција у XX веку*. У овој монографији сагледан је доста широк емпиријски простор трију словенских књижевности (руска, пољска и српска), са поменом великог броја имена оних књижевника који су тежили ка дистанци у односу на ауторитарни, па и тоталитарни тип друштвене организације засноване на идеолошкој правоверности. Осим друштвено-политичке ситуације у поменутим трима националним књижевностима, Ђерић описује и прилике у другим словенским народима и њиховим културама, па и ту ређа спискове писаца који припадају категорији бездомних песника. Феномен бездомности он је семантички конкретизовао препознајући значењску разлику у односу на српски сродни феномен „бескућништва”, па истиче да „за емигрантске песнике *дом* је био много више од куће, скровишта, он је био метафора, онтолошки појам, па и својеврсна поетика” (нав. дело, стр. 9–10). Ђерићеве књижевноисторијске дескрипције су највише остале у равни емпиријске и културолошке феноменалности, без дубљих херменеутичких коментара и увида, али већ и сам голи опис феномена, са пописом личности и основним културолошким увидима, био је резултат и те како вредан пажње.

Управо на месту на којем је Ђерић отворио питања односа концепата бескућништва и бездомности, можда би било неопходно додати малу фусноту. Потписник ових редова је, наиме, насловом своје студије *Лейтмотивица за бескућнике. Српска неоавангардна поезија: Поетички идентитет и разлике* (1996), термин „бескућништва” искористио да укаже на културолошку неукорењеност пре свега неоавангардних побуњеника, истраживача и песника у другој половини XX века, при чему се природно јавила изразита маргиналност њихове културолошке позиције и извесно осећање

неприпадања култури у којој живе и раде. Ђерић је, очигледно, свој појам „бездомности” изградио у супротстављању мом појму „бескућништва”, што јесте сазнајни пут који бих пре схватио као израз ваљане подстицајности и антитетичког подржавања неголи као израз тешке несагласности и конкурентности која води само до искључивости и уклањања трећег пута. И овај детаљ показује како је Ђерић пажљиво успостављао свој однос према неким сродним феноменима, градећи притом јасан чинилац разлике и другојачности у разумевању и тумачењу књижевних чињеница.

Природна радозналост Зорана Ђерића није га могла очувати унутар строгих граница књижевне уметности, па је он улазио и у просторе других медија и других изражајних датости. Бавио се позоришном и филмском уметношћу, па је објавио књиге: *Поетика српског филма: Српски њисци о филму, 1908–2008*, 2009; *Позориште и филм: студије, чланци, прикази*, 2010; *Лујкарски симулакруми: Прилози историји лујкарских њозоришта у Србији*, 2021. Преводио је с руског (В. Набоков, Д. Хармс и др.), пољског (В. Гомбрович, К. Варга, немали број драмских писаца и др.), приредио је многобројне антологије и хрестоматије у издању Друштва новосадских књижевника, те обављао многе послове од ширег друштвеног значаја, као што је управљање Српским народним позориштем. Због свега тога Ђерићево присуство у српском књижевном и културном животу одиста је широко и интензивно, а у сваком домену своје делатности он је дао понеке драгоцене прилоге.

Похвала посвећењу и раду

Зоран Ђерић је много послова радио и није се штедео, али је све то изводио некако лако и готово нехајно, без стваралачког грча и мучне процесуалности. Озбиљно ће нам недостајати овај даровити, посвећени, успешни стваралац који је своје мелодије изводио на различитим типовима жица, али је свака од тих мелодија имала својих привлачности и шарма. Кад само помислимо где се он креативно уграђивао и како је доприносио да се јасније виде неке вредности на јавној сцени, онда се одмах мора закључити да ту замене нема и да ће више људи морати да обавља тако свеобухватне послове. Ђера није лако пристајао на тврде специјалистичке поделе рада, а увек је тежио ширем и обухватнијем сагледавању уметности као феномена.

Сада, после свих тих искушења и доказивања, онај младић, који је 1979. године дошао на новосадски Филозофски факултет, може мирно у загрљај примити самога себе као оседелог, доброг искушеника који се није штедео, а који се сада некако уморио од

живота. Стога ће онај ведри младић загрлити овог искусног, већ измореног човека, па ће поново постати једно, исто и целовито биће. А онда би тако спојени, заједно с нама, могли мирно рећи: вредело је, и те како је вредело, драги дечаче с ликом „умирућег лава”! Иако ниси исписао много тога што си желео, можеш ипак бити спокојан: јер створио си толико тога да ће те ова култура дуго, дуго памтити.

Спавај мирно, драги пријатељу! Спадај спокојно, драги мој Ђеро!*

* Фрагменти овог текста изречени су на комеморативном скупу у Матици српској 13. новембра 2024. године.